

Prethodno priopćenje
UDK 904:737.1>(497.5 Dubrovnik)"12/13"
737.1(497.5 Dubrovnik)"12/13"
Primljeno: 16.10.2012.

DUBROVAČKI NALAZI SELDŽUČKOG, ILKHANIDSKOG I MAMELUČKOG NOVCA

MATO ILKIĆ I NIKOLINA TOPIĆ

SAŽETAK: U radu se obrađuju rijetki nalazi novca s kraja 13./početka 14. stoljeća koji potječu iz Anatolije, Perzije i Egipta, a kovani su u vrijeme Mas'uda II (vladara Ikonijanskog Sultanata, *Sultanate of Rūm*), Abu Sa'ida (vladara Ilkhanidske države) i al-Malika an-Nāšira Muhammada I (sultana na čelu Mamelučkog Sultanata). Nalazi potječu iz jezgre Dubrovnika, s arheološkog istraživanja lokaliteta benediktinskog samostanskog kompleksa Sv. Marija od Kaštela. Novac tih vladara izuzetno je rijedak u ovom dijelu Europe, dok u Hrvatskoj predstavlja jedinstveni nalaz te potvrđuje veze Dubrovčana s dosta udaljenim državama i ističe njihove šire kontakte na Mediteranu i Crnome moru. Ovi novci vjerojatno dospjevaju u ruke Dubrovčana prilikom njihovih trgovačko-pomorskih pothvata u Egiptu, Siriji i na jugoistoku Crnoga mora u Trapezuntu, jer Trapezuntsko Carstvo u 13. stoljeću pada pod Ikonijanski Sultanat, a potom i pod Ilkhanidsku državu.

Ključne riječi: srednjovjekovni novac, brončani fals, Anatolija, Perzija, Egipat, Crno more, Mediteran, Dubrovnik, Ilkhanidska država, Mamelučki Sultanat, Ikonijanski Sultanat

Keywords: medieval coinage, bronze fals, Anatolia, Persia, Egypt, Black Sea, Mediterranean, Dubrovnik, Ilkhanid state, Mamluk sultanate, Sultanate of *Rum*

Nalazi novca islamskih zemalja koji su predmet ovog rada pronađeni su na lokalitetu benediktinskog samostanskog kompleksa Sv. Marija od Kaštela u

---

Mato Ilkić, docent na Odjelu za arheologiju Sveučilišta u Zadru. Adresa: Sveučilište u Zadru, Obala kralja Petra Krešimira IV/2, 23 000 Zadar. E-mail: milkic@unizd.hr

Nikolina Topić, suradnica na American College of Management and Technology. Adresa: American College of Management and Technology, Don Frana Bulića 6, 20 000 Dubrovnik. E-mail: nikolinatopic@gmail.com

---

stratigrafskoj jedinici 17, u sondi 1 koja je otvorena u istočnom samostanskom vrtu.¹ Istraživanje cijelog samostanskog sklopa provedeno je 2007. i 2008. godine.² Ovaj lokalitet je dao, među ostalim nalazima, raznovrstan i brojnan numizmatički materijal, među kojim se osobito ističu novci kovani u vrijeme Mas'uda II (slika 2), Abu Sa'ida (slika 3) i al-Malika an-Nāšira Muhammada I (slika 4).³ Oni, naime, spadaju u izuzetno rijetke nalaze,⁴ pa ih zato zasebno objavljujemo. Svi ostali numizmatički nalazi s istog lokaliteta biti će objavljeni u zasebnom radu.⁵ Nalazi tog novca dokaz su trgovačkih veza Dubrovnika s Anatolijom i Egiptom krajem 13. i početkom 14. stoljeća, dakle, u vrijeme kad je Dubrovnik već bio značajan trgovačko-pomorski grad na Sredozemlju. Naime, u razdoblju između 13. i 15. stoljeća Dubrovnik je osobito razvio svoju trgovinu.⁶

Dubrovčani su bili pomorski trgovci u 12. stoljeću, što je vidljivo iz ugovora koje su sklapali s gradovima na obje obale Jadrana, no oni su već tada plovili

---

¹ Branka Milošević, »Izvjješće o arheološkom istraživanju benediktinskog samostanskog kompleksa Sv. Marija od Kaštela u Dubrovniku.«, u: *Dokumentacija arheološkog materijala s lokaliteta Sv. Marija od Kaštela u povijesnoj jezgri Dubrovnika*. Dubrovnik: Omega engineering d.o.o., 2009.

² Voditeljici istraživanja Branki Milošević i voditelju projekta Željku Pekoviću zahvaljujemo na ustupanju materijala.

³ Golemu pomoć u identifikaciji islamskih kovanica pružio nam je Slobodan Srećković, uputivši nas na internetsku stranicu ZENO.RU (St. Petersburg, Rusija), gdje smo i dobili prve informacije. Ovom prigodom se najljepše zahvaljujemo gore imenovanu vrsnome poznavatelju turskog novca, kao i njegovim prijateljima s navedene internetske stranice, koji su i odredili dubrovačke nalaze islamskoga novca. Vladimir Suchy, Cemal Pulak, Amer Sulejmanagić i Ivan Mirnik uputili su nas na stručnu literaturu. Dali su nam i niz korisnih savjeta. I ovim numizmatičkim stručnjacima od srca se zahvaljujemo na darovanoj dobroti.

⁴ Doduše, u ranom srednjem vijeku javljaju se ponešto kovanice abasidskih kalifa. Riječ je o novcu od plemenite kovine. O srebrnim dirhemima iz tog razdoblja s našeg područja vidjeti u: Željko Tomičić, »Arheološka slika ranog srednjeg vijeka na prostoru međurječja Drave, Dunava i Save.«, u: *Hrvati i Karolinzi. Rasprave i vrela*, ur. Ante Milošević. Split: Muzej hrvatskih arheoloških spomenika, 2000: 156. Također vidjeti u: Ivan Mirnik, »O nekim nalazima novca 11. stoljeća u Hrvatskoj.«, u: *Zvonimir, kralj hrvatski*, ur. Ivo Goldstein. Zagreb: Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, 1997: 194, 198, br. 10-14.

Novac islamskih zemalja iz približno 13./14. st. nađen je i u Crnoj Gori. Naime, u istraživanju katedrale Sv. Tripuna u Kotoru pronađen je raznovrsni numizmatički materijal, među kojima i nekoliko bakrenih kovanica islamskih zemalja. Budući da detaljna analiza novca još nije izvršena, ne možemo navesti imena vladara i država. No, čini se da neki od nalaza predstavljaju mamelučke kovanice. Materijal smo dobili na uvid preko fotografija koje nam je ustupila kolegica Milica Križanac iz Beograda kojoj srdačno zahvaljujemo.

⁵ Najstariji primjerci pripadaju Rimskom Carstvu. Slijedi bizantski novac. Među numizmatičkom građom iz srednjeg i novog vijeka dominiraju kovanice Dubrovačke Republike.

⁶ Konstantin Jireček, *Važnost Dubrovnika u trgovačkoj povijesti srednjeg vijeka*, s njemačkog preveo i uvodom popratio Božo Cvjetković. Dubrovnik: Katoličko društvo "Bošković", 1915: 26.

i po Sredozemlju⁷ (slika 1).⁸ Sklapali su trgovačko-pomorske ugovore s Molfetom 1148. (obnovili ga 1208.), zatim s Pisom 1169; 1188. godine sklopili su ugovor s Ravennom,⁹ te s Rovinjom i Porečom krajem 12. stoljeća.¹⁰ Godine 1199. su sklopili ugovore s Fanom i Jakinom (Ancona), te 1201. s Monopolijem, Barijem i Termolijem.¹¹ Izvori ne prenose čime su Dubrovčani trgovali u 12. i 13. stoljeću, no već se krajem 13. i kroz 14. stoljeće navodi da su iz Ancone uvozili žito, sol, ulje, a kao posrednici balkanskog zaleđa, izvozili su kožu, vosak i srebro.¹²

Granicom Jadranskog mora Dubrovačani su smatrali područje od Otranta do Valone,¹³ dok je područje od Krfa i Epira do Crnoga mora, te preko Sirije do Egipta i Tunisa, Dubrovčanima predstavljalo Levant. No Levantom se ponekad smatralo i uže područje između Bizanta i Egipta, te se nazivalo još i *ultra mare* (preko mora).¹⁴ Imali su razvijene trgovačke kontakte s Albanijom, Makedonijom, Tesalijom, Trakijom.¹⁵ Dosta su trgovali i s islamskim svijetom, poznate su veze s Egiptom, Sirijom, Tunisom i Berberijom, gdje dolaze svojim brodovima i ondje nabavljaju mirodije, a u te krajeve izvoze ulje. Robu koju tamo nabavljaju prodaju i u Veneciji. Papa je muslimane nazivao nevjernicima (*infideles*),¹⁶ pa je, da smanji njihovu moć, zabranio trgovinu s islamskim svijetom kada su križari 1291. napustili Akon (Accon, Acre) u Siriji,¹⁷ koji je pao u ruke Mameluka.¹⁸

Dubrovčani su trgovali s Egiptom i Sirijom već u prvoj polovici 13. stoljeća, što znamo iz nekih ugovora s Mlečanima, no nije isključeno da su te veze postojale i prije.¹⁹ Arhivske podatke u Dubrovačkom arhivu možemo pratiti

⁷ Vinko Foretić, *Povijest Dubrovnika do 1808*, I. Zagreb: Nakladni zavod MH, 1980: 41. Dubrovački brodovi spominju se već u 9. stoljeću, kada plove prema Bariju (V. Foretić, *Povijest Dubrovnika do 1808*, I: 19).

⁸ Za izradu karte dugujemo zahvalnost Antoniji Radonić.

⁹ V. Foretić, *Povijest Dubrovnika do 1808*, I: 47, 115.

¹⁰ V. Foretić, *Povijest Dubrovnika do 1808*, I: 50.

¹¹ V. Foretić, *Povijest Dubrovnika do 1808*, I: 51, 114-115.

¹² V. Foretić, *Povijest Dubrovnika do 1808*, I: 116.

¹³ V. Foretić, *Povijest Dubrovnika do 1808*, I: 117.

¹⁴ Josip Lučić, »Pomorsko-trgovačke veze Dubrovnika na Mediteranu u XIII stoljeću.« *Rad JAZU* 359 (1971): 150.

¹⁵ V. Foretić, *Povijest Dubrovnika do 1808*, I: 117-118.

¹⁶ V. Foretić, *Povijest Dubrovnika do 1808*, I: 119.

¹⁷ Bariša Krekić, *Dubrovnik i Levant (1280.-1460.)*. Beograd: Srpska akademija nauka, 1956: 23, 101; V. Foretić, *Povijest Dubrovnika do 1808*, I: 119.

¹⁸ B. Krekić, *Dubrovnik i Levant (1280.-1460.)*: 23, 101.

¹⁹ B. Krekić, *Dubrovnik i Levant (1280.-1460.)*: 100; Na istom lokalitetu s kojega potječe novac koji se ovdje obrađuje pronađeno je i nekoliko ulomaka staklenih posuda iz Sirije ili Egipta koji se datiraju od 12. do 14. stoljeća, što dodatno potvrđuje uvoz luksuzne robe iz islamskog svijeta u to doba.

tek od 1280. godine. No, jedan zapis iz te godine spominje neki dubrovački brod koji je sredinom 13. stoljeća plovio u Aleksandriju, a potom u Carigrad. Iz podataka iz stranih arhiva znamo da su 1143. postojale veze Dubrovčana i prekomorskih krajeva, točnije, spominje se da je jedan Dubrovčanin plovio u Akon (Accon) i preko Cipra u Carigrad. Karakter njegova putovanja nije naveden, no može se pretpostaviti da se radilo o trgovačkim poslovima.²⁰ Prisutnost dubrovačkih trgovaca u Aleksandriji spominje i židovski putopisac Benjamin iz Tudele, koji u svome opisu putovanja po Sredozemlju u trećoj četvrtini 12. stoljeća donosi podatke o trgovcima iz 28 zemalja koje je zatekao u Aleksandriji.²¹ U drugoj polovici 13. stoljeća postoji više naznaka o povezanosti Dubrovnika s prekomorskim zemljama, pa tako imamo podatke da je 1269. godine Veliko vijeće u Veneciji raspravljalo o odnosima Dubrovnika i Aleksandrije i navod u Dubrovačkom statutu iz 1272. o mogućnosti prodaje lađa u prekomorskim zemljama.²²

Oko 1280. križarske tvrđave u Siriji padaju pod mamelučku vlast, a Venecija zabranjuje izvoz drva i željeza u te krajeve, osim u Akon (Accon) i Tir (Tyr), koji su još odolijevali Mamelucima.²³ No već se 1284. spominje uvoz soli s Istoka, također iz Aleksandrije, i to na dubrovačkim i zadarskim brodovima. Ancona i Dubrovnik su 1292. sklopili trgovački ugovor, po kojemu su Dubrovčani morali plaćati carinu na robu uvezenu iz sjevernoafričkih zemalja,²⁴ iz čega je jasno da se trgovina s islamskim svijetom i dalje odvijala. Dubrovački nalaz mamelučkog novca također potvrđuje da su u to vrijeme Dubrovčani bili u dodiru s Egiptom. Kroz 13. stoljeće Dubrovčani su, osim u sjevernoafričke i sirijske luke, uplovljavali i u Famagustu na Cipru. Dosta kasnije, nakon papina dopuštenja koje su isposlovali ugarski kraljevi, bila im je službeno dopuštena plovidba u mamelučke luke u Siriji i Egiptu.²⁵ Posredstvom ugarskoga kralja, 1371. su zatražili dopuštenje da smiju trgovati s tim zemljama, što im je papa odobrio 1373.²⁶ No i prije tog dopuštenja, kako je već spomenuto, često je dolazilo do nepoštivanja papine odredbe, tako da je i Dubrovnik bio među

---

²⁰ Bariša Krekić, »O najranijim dodirima Dubrovnika s Egiptom i Sirijom.« *Zadarska revija* 10/3 (1961): 203.

²¹ B. Krekić, »O najranijim dodirima Dubrovnika s Egiptom i Sirijom.«: 204.

²² B. Krekić, »O najranijim dodirima Dubrovnika s Egiptom i Sirijom.«: 205.

²³ B. Krekić, *Dubrovnik i Levant (1280.-1460.)*: 100-101.

²⁴ B. Krekić, »O najranijim dodirima Dubrovnika s Egiptom i Sirijom.«: 205.

²⁵ K. Jireček, *Važnost Dubrovnika u trgovačkoj povijesti srednjeg vijeka*: 48, 102-103, bilješke 93-94.

²⁶ B. Krekić, *Dubrovnik i Levant (1280.-1460.)*: 23, 102-103.

onima koji su, unatoč zabrani, nalazili načina da trguju s islamskim svijetom. Papa je običavao opraštati prekršiteljima, a Venecija je 1323. ponovno zabranila trgovinu s islamskim svijetom, što je trebalo utjecati na njoj podređene gradove poput Dubrovnika,²⁷ kojemu je trgovina na Mediteranu bila ograničena jer nije bilo dopušteno ploviti u neke luke ili države (npr. u Aleksandriju u Egiptu).²⁸ Kad su plovili u Aleksandriju, Dubrovčani nisu polazili direktno iz matične luke, nego su na putu prema odredištu pristajali u Apuliji, Siciliji, Peloponezu, Kreti, Rodosu. I na povratku kući navraćali su u neke luke zbog trgovačkih poslova.²⁹ Neke tadašnje pomorske velesile, poput Mlečana, koje su druge gradove sputavale u trgovačkim kontaktima s islamskim svijetom, povremeno su od pape dobivale pravo da određeni broj trgovačkih lađa pošalju u Egipat i Siriju, koji su obilovali dragocjenom robom koja se drugdje nije mogla nabaviti.³⁰ Iako je papa Nikola IV, nakon pada Akona, zabranio trgovinu s muslimanima, ta se zabrana nije mogla održati jer su potrebe Europe za istočnjačkom robom bile velike, pa su se nastavili trgovački kontakti sa Sirijom i Egiptom. Kasnije, kroz 14. i 15. stoljeće, ti su kontakti postali još intenzivniji, što je vidljivo i iz dubrovačkih trgovačkih poduhvata.³¹

U prvoj polovici 14. stoljeća Dubrovčani su uglavnom trgovali sa seldžučkim gradovima na zapadnoj maloazijskoj obali: Altoluogom (Efezom), Palatijom (Miletom), Fokejom i čak s vrlo udaljenim gradom Tarzom na jugoistoku Male Azije,³² koji je po svom položaju bio izvrstan za trgovačke kontakte Istoka i Zapada na Mediteranu. Iz tih maloazijskih središta Dubrovčani su u 14. stoljeću najviše uvozili žito,³³ no uvozili su i vunu, vosak, šafran, sezam, med, stipsu, tekstilne proizvode. U Efezu i Miletu postojale su kolonije mletačkih trgovaca. Dubrovčani su prije 70-ih godina 14. stoljeća, kada su svojim brodovljem doplovljavali do većih i prometnijih maloazijskih gradova, dolazili u kontakt sa seldžučkim Turcima, koji su bili nastanjeni u emiratima po Maloj Aziji.³⁴

²⁷ B. Krekić, *Dubrovnik i Levant (1280.-1460.)*: 102; V. Foretić, *Povijest Dubrovnika do 1808.*, I: 119.

²⁸ V. Foretić, *Povijest Dubrovnika do 1808.*, I: 59.

²⁹ B. Krekić, *Dubrovnik i Levant (1280.-1460.)*: 103-104.

³⁰ B. Krekić, *Dubrovnik i Levant (1280.-1460.)*: 23.

³¹ B. Krekić, »O najranijim dodirima Dubrovnika s Egiptom i Sirijom.«: 205.

³² K. Jireček, *Važnost Dubrovnika u trgovačkoj povijesti srednjeg vijeka*: 48-49, 101, 103, bilješke 90, 95; Ivan Božić, *Dubrovnik i Turska u XIV i XV veku*. Beograd: Srpska akademija nauka, 1952: 4.

³³ K. Jireček, *Važnost Dubrovnika u trgovačkoj povijesti srednjeg vijeka*: 49, 103, bilješka 95; I. Božić, *Dubrovnik i Turska u XIV i XV veku*: 4.

³⁴ I. Božić, *Dubrovnik i Turska u XIV i XV veku*: 4.

Dubrovački trgovci bili su prisutni u cijelome Sredozemlju, a spominju se i u Crnome moru, kojim su plovili u Mesembriju blizu današnje Varne, kamo su prevozili svilenu robu i sukno.³⁵ Dospjeli su do sjevernih i istočnih obala Crnoga mora, kojima su vladali Tatari,³⁶ a na tom su potezu stigli i do Krima.³⁷ Do 1204. godine Dubrovnik je imao dobre ekonomsko-političke veze s Bizantskim Carstvom, a nakon njegova pada te je veze trebalo ponovno uspostaviti s novonastalim državama na tom teritoriju.³⁸ Nasljednik bizantskih careva Teodor Laskaris potvrdio je Dubrovčanima povlastice koje su nekada imali u Bizantskome Carstvu i omogućio im trgovanje s Trapezuntskim Carstvom koje je, među ostalima, nastalo raspadom Bizantskoga.³⁹ No, postoji i mišljenje da veze s Trapezuntskim Carstvom nisu bile sasvim sigurne,⁴⁰ pa se tako smatra da Dubrovčani ipak nisu plovili u Trapezunt vlastitim lađama nego na mletačkima.⁴¹ Naime, poznato je da su Mlečani redovito plovili prema Levantu i stizali do Trapezunta.⁴² Sigurno je da su pojedini Dubrovčani dolazili u Trapezunt, pa se tako spominje da je jedan Bunić ondje boravio 1339. godine.⁴³

Trapezuntsko Carstvo osnovano je 1204. na južnoj obali Crnoga mora. Tamo su se sretali trgovci sa Zapada i s Dalekog Istoka, koji su dolazili iz Perzije i Indije. Iz Trapezunta se istočnjačka roba transportirala na Zapad.⁴⁴ Već u prvoj polovici 13. stoljeća Trapezunt je pao pod vlast susjedne države - Ikonijskog Sultanata.⁴⁵ U kasnom 13. stoljeću i Mongoli su pokorili to malo carstvo. Budući da su Mongoli krajem 13. stoljeća ponovno uspostavili trgovački put preko

³⁵ J. Lučić, »Pomorsko-trgovačke veze Dubrovnika na Mediteranu u XIII stoljeću.«: 148.

³⁶ J. Lučić, »Pomorsko-trgovačke veze Dubrovnika na Mediteranu u XIII stoljeću.«: 151.

³⁷ K. Jireček, *Važnost Dubrovnika u trgovačkoj povijesti srednjeg vijeka*: 45, 96-98, bilješke 80-82.

³⁸ V. Foretić, *Povijest Dubrovnika do 1808.*, I: 117.

³⁹ V. Foretić, *Povijest Dubrovnika do 1808.*, I: 118; O ugovorima Dubrovnika s bizantskim carevima iz tog perioda pišu dubrovački pisac Jakov Lukarević početkom 17. stoljeća i povjesničar Džono Restić u 18. stoljeću (V. Foretić, *Povijest Dubrovnika do 1808.*, I: 118). No, smatra se da je upitna Lukarevićeva tvrdnja da su Dubrovčani u 13. stoljeću od Trapezuntskih careva dobili pravo trgovine na Crnome moru (B. Krekić, *Dubrovnik i Levant (1280.-1460.)*: 143, bilješka 2).

⁴⁰ K. Jireček, *Važnost Dubrovnika u trgovačkoj povijesti srednjeg vijeka*: 45, 96-98, bilješke 80-82.

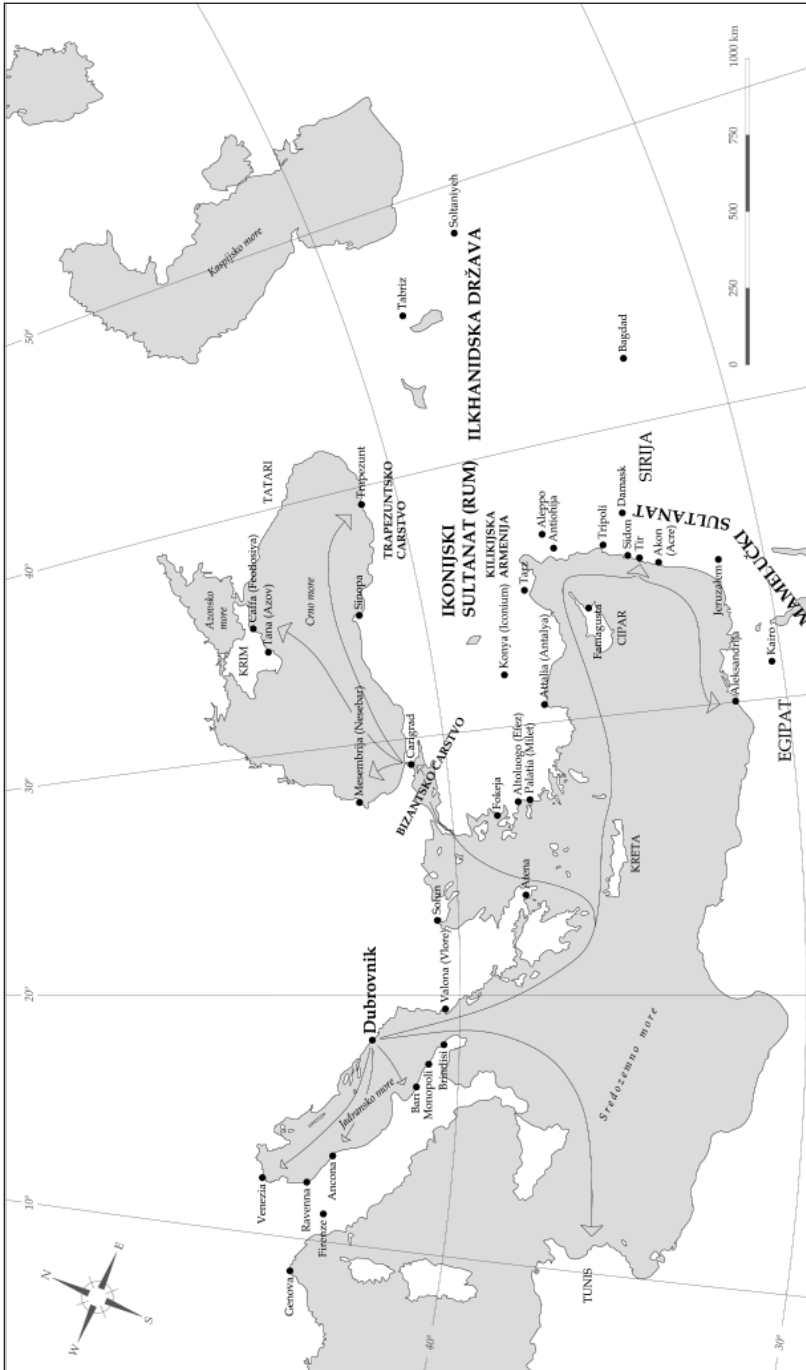
⁴¹ B. Krekić, *Dubrovnik i Levant (1280.-1460.)*: 143, bilješka 2.

⁴² B. Krekić, *Dubrovnik i Levant (1280.-1460.)*: 25.

⁴³ B. Krekić, *Dubrovnik i Levant (1280.-1460.)*: 143, bilješka 2.

⁴⁴ B. Krekić, *Dubrovnik i Levant (1280.-1460.)*: 10.

⁴⁵ »Anatolia - The Seljuqs of Anatolia.«, *Encyclopædia Britannica. Encyclopædia Britannica Ultimate Reference Suite*. Chicago: Encyclopædia Britannica, 2012 (DVD).

Slika 1. Trgovačko-pomorski kontakti Dubrovnika krajem 13. i početkom 14. stoljeća na istočnom Sredozemlju i Crnome moru.

Tabriza, talijanski trgovački moćnici Genova i Venecija to su vidjeli kao priliku za dobre poslove, pa su u Trapezuntu osnovali svoje kolonije. No, to trgovačko središte na Crnome moru talijanskim trgovcima nije bilo toliko značajno kao druge crnomorske luke poput Kafe (Feodosija) ili Tane (Azov). Talijanske trgovce u Trapezunt su pratili franjevački i dominikanski misionari, te zapadnjački poklisari koji su dolazili u Perziju.⁴⁶ Trapezunt je svakako bio poznato trgovačko središte koje je Istok povezivalo sa zapadnim svijetom. Ovi su nam podaci zanimljivi zato što dubrovački nalazi islamskog novca pripadaju vladarima Ikonijskog Sultanata i Ilkhanidske države, a Dubrovčani su ga mogli dobiti u Trapezuntu, jer je taj novac savim sigurno kolao u tom dijelu Anatolije. Ne treba isključiti mogućnost da su na taj novac naišli u nekom drugom trgovačkom središtu na obalama Crnoga mora, no vrlo je moguće da su se s njime susreli i u nekom od sirijskih i egipatskih mamelučkih gradova koji su imali dodira s Mongolima (Ilkhanidima) i Ikonijским Sultanatom, budući da su Dubrovčani često odlazili u Siriju i Egipat.

Dubrovčani su došli u kontakt s Levantom 1199. godine, kad ih je papa Inocent III. pozvao da pridonesu križarskim pohodima novčanom pomoći križarima, ili da sami pođu u rat. Nije poznato jesu li sudjelovali u križarskim ratovima i koliko su pomagali križare, no sasvim je sigurno da ih je privlačila trgovina s tim krajevima.⁴⁷ Mlečani su u 13. stoljeću bili prisutni u svim križarskim lukama na Levantu.⁴⁸ Mletački ratni i trgovački brodovi često su navraćali u dubrovačku luku na odlasku na Istok i na povratku u matičnu luku.⁴⁹ Potvrđene su trgovačke veze Dubrovnika s levantskim gradovima, osobito Akonom, Tirom, Tripolijem, Jeruzalemom.⁵⁰ Budući da su Mlečani imali jake trgovačko-pomorske veze s Levantom, a Dubrovnik je u to vrijeme, od 1205. do 1358, bio pod mletačkom upravom,⁵¹ nije čudno da su se i Dubrovčani otisnuli u te daleke krajeve. No, Venecija nije dopuštala dubrovačkim trgovcima da sasvim slobodno trguju, nego ih je kontrolirala.⁵² Iz ugovora koje su Dubrovčani sklopili s

---

⁴⁶ Anthony Applemore Mornington Bryer, »Trabzon.«, *Encyclopaedia Britannica*, 22. Chicago: Encyclopaedia Britannica Inc.; William Benton Publisher, 1967: 123.

⁴⁷ B. Krekić, »O najranijim dodirima Dubrovnika s Egiptom i Sirijom.«: 204; J. Lučić, »Pomorsko-trgovačke veze Dubrovnika na Mediteranu u XIII stoljeću.«: 151.

⁴⁸ J. Lučić, »Pomorsko-trgovačke veze Dubrovnika na Mediteranu u XIII stoljeću.«: 152.

⁴⁹ J. Lučić, »Pomorsko-trgovačke veze Dubrovnika na Mediteranu u XIII stoljeću.«: 152; V. Foretić, *Povijest Dubrovnika do 1808.*, I: 75.

⁵⁰ J. Lučić, »Pomorsko-trgovačke veze Dubrovnika na Mediteranu u XIII stoljeću.«: 152.

⁵¹ V. Foretić, *Povijest Dubrovnika do 1808.*, I: 75-76; B. Krekić, *Dubrovnik i Levant (1280.-1460.)*: 6.

⁵² V. Foretić, *Povijest Dubrovnika do 1808.*, I: 76; B. Krekić, *Dubrovnik i Levant (1280.-1460.)*: 6-7.

Mlečanima 1232, 1236. i 1252. znamo da su Dubrovčani u prvoj polovici 13. stoljeća nabavljali robu na Levantu (Egipat, Tunis, Berberija), ali kad su tu robu prodavali u Veneciji, plaćali su vrlo visoku carinu (20%), čime ih je Venecija htjela spriječiti da odlaze na Levant.⁵³ Smatra se da su se Dubrovčani, jer su u to doba bili podložni Mlečanima, mogli koristiti nekim njihovim povlasticama u Jadranu i na čitavom Sredozemlju.⁵⁴

Prvi dubrovački nalaz novca islamskih zemalja koji ovdje objavljujemo potječe s kraja 13. / početka 14. stoljeća, a kovan je u vrijeme Mas'uda II (1284-1308).⁵⁵ Promjer mu je 22,5 mm. Težak je 1,81 g. Pripada nominalnoj vrsti AE fals (slika 2).

Mas'ud II (1284-1308) je bio na čelu Ikonijjskog Sultanata (Iconium ili Konya, *Sultanate of Rūm*)⁵⁶ koji su utemeljili Seldžuci - ratnička vladarska obitelj

Slika 2. Ikonijjski Sultanat (Seljuq of Rum), AE fals (bakreni novac), Mas'ud II.
Autor svih fotografija je Sebastijan Govorčin i srdačno mu zahvaljujemo.

⁵³ B. Krekić, »O najranijim dodirima Dubrovnika s Egiptom i Sirijom.«: 204-205; J. Lučić, »Pomorsko-trgovačke veze Dubrovnika na Mediteranu u XIII stoljeću.«: 151, 153.

⁵⁴ V. Foretić, *Povijest Dubrovnika do 1808.*, I: 76.

⁵⁵ Sličan primjer vidjeti u: Izmirlier Yilmaz, *The Coins of Anatolian Seljuqs*. Istanbul: Author's Self Publication, 2010: 464-465, br. 1399.

⁵⁶ *Rūm* je naziv koji su Turci upotrebljavali za Bizantsko Carstvo (»Turkey and Ancient Anatolia - The period of Seljuq domination - Seljuq ascendancy in Anatolia.«, u: *The New Encyclopaedia Britannica*, 28, Macropaedia. Chicago, Encyclopædia Britannica, Inc., 1994: 944), odnosno termin koji su muslimani koristili za Europljane općenito, a posebno za Bizantsko Carstvo. Budući da su bizantinski Grci bili nasljednici Rimskog Carstva, sebe su nazivali Rimljanima Romanima (*Romaioi*), pa su ih Arapi po tome nazivali *Rum* (Colin Charles Humphries Fenton, »Rum.«, u: *Encyclopaedia Britannica*, 19. Chicago: William Benton Publisher; Encyclopædia Britannica Inc., 1967: 726), odnosno Ikonijjski Sultanat utemeljen je na teritoriju koji su muslimani smatrali rimskim tj. bizantskim.

turkmenskih plemena koja je u 11. stoljeću prodrla u jugoistočnu Aziju, gdje je osnovala carstvo na području Mezopotamije, Sirije, Palestine i Irana, što je nagovijestilo početak turske moći na Srednjem Istoku. Seldžuci su se, kao saveznici bizantskoga cara, u 11. stoljeću učvrstili u Anatoliji. Tada su, našavši se između bizantskih Grka na zapadu i križara u Siriji na istoku, osnovali Ikonijanski Sultanat. Turski Seldžuci nisu imali islamsku tradiciju, nego su je preuzeli od perzijskih učitelja islama. Godine 1194. na bojištu su stradali posljednji iranski Seldžuci, tako da je 1200. njihova moć bila prisutna još samo u Anatoliji.⁵⁷ Seldžučki Sultanat u Anatoliji u to je vrijeme bio jedna od najvažnijih muslimanskih država. Stanovnici su mu bili Armenci, kršćani, Sirijci, Grci i iranski muslimani, no *Rūm* je u to vrijeme smatran "Turskom". U Sultanatu je vladala tolerancija među rasama i religijama, što je bilo važno za prosperitet i stabilnost države, a u kraljevstvu su cvjetali rudarstvo, poljoprivreda, umjetnost i trgovina,⁵⁸ čiji su razvoj pospješili talijanski trgovci.⁵⁹

Seldžuci su utemeljili Anatolsko Kraljevstvo, smješteni između Bizantinaca i križarskih država u Siriji, sve su se više izolirali od istoka. Nakon što je u Carigradu 1204. osnovano Latinsko Carstvo, Turci su Grcima bili saveznici, dok su križarima i njihovim saveznicima Armencima bili neprijatelji. Godine 1207. Kay-Khusraw je zauzeo luku Attaliju (Antalya). No, već je 1211. poginuo u bici s nikejskim carem Teodorom Laskarisom. Njegov sin Kay-Kā'ūs dogovorio je primirje s Bizantskim carem Laskarisom i proširio granice do Sinope na Crnome moru, koju je osvojio 1214. godine. Tada je zarobio princa Alekseja Komnena, vladara neovisnog Trapezuntskog Carstva, i prisilio ga da prizna seldžučku vlast, služi u sultanovim vojskama i plaća danak. Pokorio je i Kilikijsku Armeniju, no nije uspio osvojiti grad Aleppo.⁶⁰ Sultan Ikonijskog Sultanata, 'Ala' ad-Dīn Kaay-Qubādh (Kaikobad) I, poticao je rat s iranskom dinastijom Khwārezm-Shāh 1230. godine, što je uzrokovalo slom Ikonijskog Sultanata i seldžučke moći. Budući da su izgubili tampon-državu Khorezmian, nisu mogli spriječiti prodor nadolazećih Mongola na istočne turske granice, a definitivno su izgubili autonomiju 1243. u bici kod Köse Dagma. Neko je vrijeme ovaj Sultanat trajao

⁵⁷ »Seljuq.«, u: *Encyclopædia Britannica. Encyclopædia Britannica Ultimate Reference Suite*. Chicago: Encyclopædia Britannica, 2012 (DVD).

⁵⁸ »Seljuq.«; »Turkey and Ancient Anatolia - The period of Seljuq domination - Seljuq ascendancy in Anatolia.«: 944.

⁵⁹ »Turkey and Ancient Anatolia - The period of Seljuq domination - Seljuq ascendancy in Anatolia.«: 944.

⁶⁰ »Turkey and Ancient Anatolia - The period of Seljuq domination - Seljuq ascendancy in Anatolia.«: 944; »Anatolia - The Seljuqs of Anatolia.«

kao mongolska pokrajina,⁶¹ a Seldžuci su postali mongolskim vazalima. Unatoč svim naporima da se Sultanat održi, on se raspao u drugoj polovici 13. stoljeća. Neki turkmenski emiri utemeljili su svoje neovisne kneževine na Taurusu, na južnoj egejskoj obali, kasnije i na Crnome moru. Nekoliko seldžučkih sultana samo je nominalno vladalo krajem 13. stoljeća, a početkom idućega dinastija je nepovratno propala.⁶² Zadnji vladar posrnutog carstva koje se neko vrijeme pokušavalo održati bio je Mas'ud II.

Sljedeći novac islamskih zemalja pronađen u Dubrovniku pripada prvoj polovici 14. stoljeća (slika 3). Taj AE fals, promjera 23,8 mm i težine od 4,04 g, kovan je u vrijeme Abu Sa'ida (1317-1335). Iskovan je u Solṭānīyeh, prijestolnici Ilkhanidske države južno od Kaspijskoga mora.⁶³ Abu Sa'id je bio jedan od vladara Ilkhanidske države. Kad se raspalo Seldžučko Carstvo, kalifat je stvorio državu na području oko Bagdada i jugozapadnog Irana. Mongoli su htjeli proširiti Carstvo na Mediteran, tj. stvoriti državu od Kine do Levanta.⁶⁴ Mongolsku dinastiju Ilkhanida, ili "namjesnika kanova" Velikog Kana u Kini, osnovao je Hulagu.

Slika 3. Ilkhanidska država (Ilkhans), AE fals (bakreni novac), Abu Sa'id.

⁶¹ »Seljuq.«; »Turkey and Ancient Anatolia - The period of Seljuq domination - Seljuq ascendancy in Anatolia.«: 944.

⁶² »Turkey and Ancient Anatolia - The period of Seljuq domination - Seljuq ascendancy in Anatolia.«: 944-945.

⁶³ Posve ista kovanica objavljena je na internetskoj stranici: http://tokakte.virtualave.net/web-data_ilkhanid.pl?fid=1158129815&query=pagenum%3D11%26cgifunction%3DSearch%26Ruler%3DAbu%2520Sa%27id&cgifunction=form (pristup 12. veljače 2012.). Ilkhanid coins, Christian Rasmussen collection.

⁶⁴ »Iran - The Seljuqs and the Mongols.«, u: *Encyclopædia Britannica. Encyclopædia Britannica Ultimate Reference Suite*. Chicago: Encyclopædia Britannica, 2012 (DVD).

Dinastija je vladala od 1256. do 1335, a Carstvo se protezalo od rijeke Amu-Darje (Oxus) do Indijskog oceana i od Inda do Eufrata.⁶⁵ Dinastija je utemeljena u Iranu da pokuša popraviti štetu prve mongolske invazije, no u više navrata nije uspjela doći do Mediterana. Azerbejdžan je bio središte Ilkhanidske države s glavnim gradom Tabrizom, koji je bio prva prijestolnica dok u 14. stoljeću nije izgrađena Soltānīyeh.⁶⁶ Dinastija Ilkhanida nije težila samo osvajačkim pohodima, nego je imala razvijene sklonosti prema nauci, pa su u Carstvu cvjetali književnost, medicina, astronomija i matematika.⁶⁷ U Ilkhanidskoj državi vladala je vjerska tolerancija pa kršćani i židovi nisu bili diskriminirani. Najveći među Ilkhanidima, Maḥmūd Ghāzān (1295-1304), napustio je vjeru svojih predaka, budizam, i prešao na islam. Kako je u to vrijeme država zapala u financijske potreškoće, on je proveo niz reformi.⁶⁸ Slijedi vladar Ulja'itu (1304-1316), za čije je vladavine cvala arhitektura i prijestolnica preseljena u Soltaniyeh.⁶⁹ Poslije njega je došlo razdoblje velikog opadanja moći ove, nekad snažne države. Na kraju je vladao Abu Sa'īd, koji se odrekao skupih pohoda na Egipat da dođe do prolaza na Sredozemlje. No, nije uspio učvrstiti Ilkhanidsku državu, koja je uskoro prestala postojati.⁷⁰ Islamizacija Mongola datira u početak druge polovice 13. stoljeća, što je uzrokovalo neslogu među Ilkhanidima, ali je pospješilo veze s egipatskim Mamelucima koji su bili kipčakski Turci iz stepa u južnoj Rusiji - područja kojim su vladali kanovi Zlatne horde. Nakon mira, koji je bio sklopljen između Ilkhanida i Mameluka 1323. godine, oslabio je utjecaj Mongola u Egiptu, a sredinom 14. stoljeća, kad su se otomanski Turci učvrstili na Dardanelima, počeo se nazirati kraj trgovačkih veza između Volge i Nila.⁷¹

Treća kovanica islamskih zemalja koja potječe iz istraživanja u Dubrovniku pripada novcu Mameluka (slika 4). Taj AE fals promjera od 18,6 mm i težine od 2,18 g kovan je u Egiptu, i to u vrijeme treće vladavine al-Malika an-Nāšira Muhammada I (1293-1294, 1299-1309, 1310-1341).⁷² Dakle, ta kovanica također pripada razdoblju prve polovice 14. stoljeća.

⁶⁵ Peter William Avery, »Il-khans.«, u: *Encyclopaedia Britannica*, 11. Chicago: Encyclopaedia Britannica Inc.; William Benton Publisher, 1967: 1077.

⁶⁶ »Iran - The Seljuqs and the Mongols.«

⁶⁷ P. W. Avery, »Il-khans.«: 1077.

⁶⁸ »Iran - The Seljuqs and the Mongols.«

⁶⁹ P. W. Avery, »Il-khans.«: 1077.

⁷⁰ »Iran - The Seljuqs and the Mongols.«

⁷¹ »Central Asia, history of -The Mongol epoch.«, u: *Encyclopædia Britannica. Encyclopædia Britannica Ultimate reference Suite*. Chicago: Encyclopædia Britannica, 2012 (DVD).

⁷² Isti ili vrlo sličan primjerak objavljen je u: Paul Balog, *Coinage of the Ayyubids*. London: Royal Numismatic Society, 1980: br. 230. Ukratko o Mamelucima i njihovu novcu vidjeti u: Stephen Album, *A Checklist of Popular Islamic Coins*, prvo izdanje. Santa Rosa CA (USA): The Author, 1993: 23-26.

Slika 4. Mamelučki Sultanat, AE fals, al-Malik an-Nāṣir Muhammad I.

Mameluci su bili vojnici-roboti, koji su u srednjem vijeku uspjeli zadobiti kontrolu nad nekoliko muslimanskih država, a sam naziv Mameluci dolazi od arapskog naziva za roba. U muslimanskoj vojsci počeli su služiti u 9. stoljeću. Mamelučki vojskovođe su, pod Ajubidskim Sultanatom, u razdoblju od 1250. do 1517. godine uspjeli utemeljiti dinastiju i zavladati Egiptom i Sirijom. Mameluci su prognali preostale križare s Levanta, a pred njima su uzmaknuli i Mongoli s područja Palestine i Sirije, te su osigurali opstanak arapsko-islamske civilizacije. Htjeli su uspostaviti Egipatsko Carstvo i proširiti moć na Arapski poluotok, Anatoliju i Malu Armeniju (Kilikijska Armenija), a da zaštite južni dio Egipta nastojali su prodrijeti u Nubiju. Mameluci su se učvrstili u islamskome svijetu uspostavivši ponovno kalifat, koji su Mongoli uništili 1258. U Kairu su postavili kalifa pod svojim nadzorom, te su bili zaštitnici vladara u svetim gradovima Arabije - Meki i Medini. Velik uspjeh u ratu i diplomaciji pratio je ekonomski razvoj i obnova Egipta, koji je imao ulogu glavne trgovačke i tranzitne rute između Istoka i Sredozemlja.⁷³ Križari nisu uspjeli poremetiti odnose između muslimana i kršćana. Nastavila se trgovina s talijanskim gradovima-državama, a lokalni kršćani nisu smatrani odgovornima za križarski pohod. Kroz 13. i 14. stoljeće vrlo su uspješno trgovali s mediteranskim i crnomorskim lukama i Indijom, pa ovo razdoblje možemo smatrati vrhuncem njihove ekonomije.⁷⁴

⁷³ »Mamlūk«, u: *Encyclopædia Britannica. Encyclopædia Britannica Ultimate Reference Suite*. Chicago: Encyclopædia Britannica, 2012 (DVD)

⁷⁴ »Egypt - The Mamlūk and Ottoman periods (1250–1800) - The Mamlūk rulers (1250–1517)«, u: *Encyclopædia Britannica. Encyclopædia Britannica Ultimate Reference Suite*. Chicago: Encyclopædia Britannica, 2012 (DVD).

Mameluci su pobijedili Mongole u Ayn Jālūtu 1260, kada je na prijestolje stupio sultan Baybars I (1260-1277) koji je bio utemeljitelj mamelučke države. Istaknuti sultan bio je al-Malik an-Nāšir (Muhammad I) (1293-1341) za čije je vladavine, nakon nekoliko bitaka, 1323. sklopljeno primirje s Mongolima (Ilkhanidima),⁷⁵ dakle, u vrijeme zadnjeg ilkhanidskog vladara Abu Sa'īda (1316-1335).⁷⁶ Unatoč raznih nedaća zadržan je ekonomski prosperitet Egipta i dobri odnosi s muslimanima i kršćanima.⁷⁷ Poslije vladavine ovih sultana, Mameluci nisu uspjeli postaviti jednako sposobne vladare, što je utjecalo na slabljenje i nestabilnost njihova kraljevstva. Osim ratovanja, imali su razvijene sklonosti prema historiografiji i arhitekturi, no pokušaj društvenih i religijskih reformi nije im uspio. Povjesničari su im bili uspješni kroničari, biografi i enciklopedisti, a Mameluci su također poznati i kao graditelji džamija, škola, samostana i posebno grobnica, koje su danas najbolje sačuvane u Kairu.⁷⁸ Interesantno je da su Mameluci - koji porijeklom nisu bili Arapi ni muslimani pa nisu znali arapski, ili vrlo slabo - uspostavili uređenje koje je spasilo važan dio muslimanskog teritorija i pridonijeli značenju Egipta u arapskoj kulturi.⁷⁹

Dubrovačke veze s istočnim anatolskim i perzijskim državama, te Sirijom i Egiptom, proizlaze i iz dobrih kontakata koje je Venecija imala s tim islamskim zemljama. Budući da su Dubrovčani bili podložni Mlečanima, često su plovili na njihovim brodovima, no ne treba odbaciti mogućnost da su Dubrovčani svojim brodovima plovili na Levant, te sve do Crnog mora i Trapezunta. Moguće je da su se dubrovački brodovi smatrali venecijanskima, jer je Dubrovnik u to vrijeme bio pod Venecijom. Mamelučki novac nije neočekivan, jer je Dubrovnik imao vrlo česte i uspješne kontakte s Egiptom i Sirijom, kojima su u to doba vladali Mameluci, no unatoč tome, ovo je zasad jedini takav nalaz u Dubrovniku. Dubrovčani su već u 13. i prvoj polovici 14. stoljeća, unatoč papinim zabranama, plovili u islamske zemlje i s njima trgovali, pri čemu su ostvarivali velike zarade. Dakle, riječ je o periodu prije 1373. godine, kada papa još nije dopuštao trgovinu s nevjernicima (*infideles*). No, kršenje papine odredbe o zabrani trgovine s islamskim svijetom nije se strogo kažnjavalo, pa je prekršiteljima uglavnom dopuštano da se iskupe tako što bi dio zarade dali Crkvi.⁸⁰ Arhivski podaci spominju da su 1304. godine

⁷⁵ »Egypt - The Mamlūk and Ottoman periods (1250–1800) - The Mamlūk rulers (1250–1517).«

⁷⁶ »Central Asia, history of - The Mongol epoch.«

⁷⁷ »Egypt - The Mamlūk and Ottoman periods (1250–1800) - The Mamlūk rulers (1250–1517).«

⁷⁸ »Mamlūk.«

⁷⁹ »Egypt - The Mamlūk and Ottoman periods (1250–1800) - The Mamlūk rulers (1250–1517).«

⁸⁰ B. Krekić, *Dubrovnik i Levant (1280.-1460.)*: 23.

tri dubrovačka građanina trgovala u Aleksandriji, a papa je te trgovce, koji su bili uhvaćeni zbog trgovine s nevjernicima, na povratku iz islamskih zemalja oslobodio krivnje uz uvjet da Dominikanskom samostanu u Dubrovniku dio zarade daju za gradnju crkve. Dakle, Crkva u takvim okolnostima nije oštro kažnjavala prekršitelje, pa su se mnogi upuštali u takve poslove.⁸¹ Sudeći po ovom podatku, možemo pretpostaviti da su i novci koji su obrađeni u ovome radu, a koji su cirkulirali u islamskim zemljama, također na sličan način dospjeli u crkveni posjed (u benediktinski samostan Sv. Marije od Kaštela u Dubrovniku). I na kraju, ovi nalazi novca islamskih zemalja uistinu svjedoče o kontaktima Dubrovčana s vrlo udaljenim islamskim državama i potvrđuju njihove raznovrsne pomorsko-trgovačke pothvate na Sredozemlju.

---

⁸¹ B. Krekić, *Dubrovnik i Levant (1280.-1460.)*: 101-102.

THE FINDS OF SELJUQ, ILKHANID AND MAMLUK COINS IN DUBROVNIK

MATO ILKIĆ AND NIKOLINA TOPIĆ

Summary

This article presents very rare numismatic finds excavated on the site of the Benedictine Monastery of St Mary of *Kaštel* in the historic nucleus of Dubrovnik. The coins date from the end of the thirteenth—beginning of the fourteenth century and originate from Anatolia, Persia and Egypt. Although numismatic material from this site is numerous, these three finds are uncommon, as they represent the coins of Mas'ud II—the sultan of the Sultanate of Rum (Iconium), Abu Sa'id—the ruler of the Ilkhanid state and Muhammad I—the sultan of Mamluk sultanate. This archaeological material is a unique discovery in Croatia and in this part of Europe, and also confirms the lively trade and maritime contacts of Dubrovnik with very remote states in the Mediterranean and the Black Sea in which these coins circulated. The article traces the origin and the historical routes of these Islamic coins in view of their recent finding in Dubrovnik.